

КЬОРОГЛУ І ХУДИЙ МЕМЕД: ПАРАДИГМА НАЦІОНАЛЬНОГО ГЕРОЯ ТА АВТОРСЬКА СВІДОМІСТЬ

Шнорт К. С.

Яскрава творча індивідуальність турецького письменника Яшара Кемаля, літературний доробок котрого можна назвати новою мистецькою традицією сучасної літератури Туреччини, не залишалась без уваги сучасних літературознавців та критиків. Так, критичні студії відомого турецького літературознавця Ахмеда Кабакли, надруковані у праці “Турецька література” 1968 [Kabaklı 1974], в яких він досліджує роман Яшара Кемаля “Худий Мемед” (“İnce Memed”), порівнюючи його з оповіданням письменника “Поява Кьороглу” (“Köroğlunun meydana çıkışı”), слушно дали підстави розглянути механізми творчої різнобічної взаємодії двох художніх систем – фольклору та літератури – в оригінальній художній творчості Я. Кемаля. Адже у згаданих статтях відомий турецький дослідник запевняє, що роман “Худий Мемед” – це лише копія народного оповідання про Кьороглу, відкидаючи навіть необхідність дослідження романів Я. Кемаля [Kabaklı 1974, 776–81]. Проте, таку оцінку літературного критика можна сприйняти лише як прагнення зменшити справжнє значення літературного шедевр Я. Кемаля, роману “Худий Мемед”, цінність якого було визнано багатьма світовими літературознавцями, а у 1984 році авторитетним турецьким дослідником Н. Зія Бакирджиоглу названо одним з чотирьох найпопулярніших романів Туреччини (серед інших – “Sinekli Bakkal” Halide Edip Adivar, “Minyeli Abdullah” İsmail Hekimoğlu, “Çalıkuşu” Reşat Nuri Güntekin) [Bakırcıoğlu 1986, 14].

У багатозначній тезі А. Кабакли “завуальована” думка не лише про шлях Я. Кемаля в літературу, а й критичні зауваження про його роман “Худий Мемед”. “Те, що він (Яшар Кемаль) від бідного сироти з маловідомих селищ нашої країни піднявся до рівня “відомого романіста”, – пише А. Кабакли, – для турецької літератури є новиною. Разом з його майстерністю та наполегливістю цю можливість для нього забезпечило оточення, а також “вчинки”, на які він пішов задля оточення та “форми”, які письменник перейняв у оточення”. Він також додав: “Письменник торкається тем з

невимушеністю, але, на жаль, потім, через недосконале вивчення доктрин, розглядає їх однобічно” [Kabaklı 1974, 778]. Що характерно, погляди критика на творчість видатного турецького письменника і пізніше залишаються незмінними, що відображено у наступних виданнях його праці “Турецька література”(1974).

Загалом, з думкою А. Кабаклі про деяку одноманітність продуктивного фольклоризму в творчості Я. Кемалю можна погодитись, але творче переосмислення і перебудова фольклорних мотивів, образів, композиційних схем та художніх засобів у канві його творів не тільки зменшують літературне значення роману, а навпаки, збільшують зацікавленість до творчості письменника. Адже уподібнення письменником Мемедом, головного героя роману “Худий Мемед”, до образу народного героя Кьороглу стало не черговим захопленням письменника старовиною, а реальним продовженням національної традиції. Опрацьовуючи узяті з усної народної творчості багаті національні теми та мотиви Я. Кемаль створює властивий йому новий вид турецького роману, при цьому автор не користується запозиченням та копіюванням чужоземної літератури; використані у творах фольклорні мотиви виступають серцевиною його романів та оповідань, середньою частиною композиції твору, новостворення, вигадані Я. Кемалем, є обрамленням його творів. Що ж до образу Худого Мемедом з однойменного роману письменника, здійснені дослідження доводять, що цей образ сформований шляхом синтезу архаїчних дастанних форм розповіді про Кьороглу з історичною реальністю, шляхом нашарування казково-міфічної образності на життя людини у сучасному суспільстві.

Для дослідження питання впливів народної творчості на письменство Я. Кемалю не має необхідності заглиблюватись у вивчення багатьох варіантів тюркського дастану “Кьороглу”, адже відомі українським літературознавцям азербайджанський, туркменський варіанти цього дастану, не мали безпосереднього впливу на формування ідіостилю Я. Кемалю. З цими варіантами дастану Я. Кемаль не стикався, натомість велику частину своєї юності присвятив збиранню фольклору жителів його рідного краю. Таким чином, досліджуючи образи двох героїв – Худого Мемедом та Кьороглу – достатньо порівняти два твори самого письменника: роман “Худий Мемед” та оповідання “Поява Кьороглу” (написаний Я. Кемалем на основі зібраних фольклорних матеріалів)

зі збірки “Три анатолійські легенди”. Що ж до опосередкованого впливу азербайджанського та туркменського варіантів дастану “Кьороглу” на формування однойменного народного оповідання жителів Анатолії, у майбутньому ця проблема може викликати зацікавленість вітчизняних науковців.

Я. Кемаль від самого дитинства перебував під впливом національної культури. Казки та численні твори, почуті кмітливим хлопцем від знайомих селян, а пізніше від жителів майже усього величезного району Чукурова, мали неабиякий вплив на формування особистості майстерного романіста. На основі фольклору з використанням багатой народної мови, живих образів, яскравих сюжетних ліній, мотивів ним створені численні твори. Загалом, Я. Кемаль – своєрідний реалізатор потенційних можливостей народної творчості, всі твори письменника пройняті фольклоризмом.

Завдяки традиціям усної народної творчості Я. Кемалю вдалося оволодіти манерою традиційної форми розповіді, що відчувається коли читаємо оповідання Кьороглу. В якій мірі він має завдячувати усній народній творчості, зрозуміло зі слів автора: *“В період мого становлення, у районі Чукурова були сотні оповідачів дастанів та оповідань. В дитинстві та юності, тільки лише в одному районі Чукурова, я зустрічав десятки розповідей про Кьороглу. Цей дастан кожен майстер розповідав по своєму, додаючи до нього щось нове, характерне тільки йому. Я розпочав літературну діяльність, наслідуючи майстерність оповідачів дастану. У молоді роки був як оповідачем, так і збирачем народних матеріалів. Зібрав багато оповідань, народні тюркю, різні варіанти розповідей про Кьороглу. Зібрання ж голосинь (ağıtlar) стало чи не найголовнішою справою мого життя. Усна народна творчість може стати невичерпною криницею для письменника, якщо той письменник має сили створити нову мову романів. Якщо створюватиметься новий вид роману, оповіді, новий погляд на роман, використання джерел усної народної творчості набагато полегшить цей складний процес. Я вважаю, що скільки в мені є Бальзака, Достоевського, Гоголя та Чехова, стільки ж є й Кьороглу...”* [Kabacalı 1983, 27]. Сам письменник відносив себе до послідовників творчості Гомера, багато разів наголошував на тому, що з точки зору форми оповіді та епічного виду багато чого запозичив з Іліади та Одиссеї [Çiftlikçi 1997, 34–35].

Народне оповідання Я. Кемалю “Поява Кьороглу”, письменник написав, використавши найпершу почуту ним розповідь про Кьороглу. Цей твір із збірки “Три анатолійські легенди” став чи не єдиним прикладом класичного літературного мистецтва, в якому зберігся стиль традиційної народної розповіді. Читаючи оповідання, важко встановити, хто його створив – письменник чи оповідач, – твір сприймається як розповідь народного оповідача, що демонструє, наскільки вдало Я. Кемаль оволодів майстерністю традиційної оповіді та проникся національною культурою.

Уважне прочитання роману “Худий Мемед” доводить, що уподібнення його головного героя Мемеда до героя народних оповідань Кьороглу не є звичайним збігом. Автор свідомо використовує образ народного героя, але не як формальний текст, хоча є й певні текстуальні збіги, а як метафоричний текст – для створення ідеального образу національного героя у сучасній турецькій літературі. Подібність головних героїв творів письменника можна пояснити свідомим використанням Я. Кемалем впливу давно сформованих образів національних героїв на підсвідомість сучасного читача, його історичну пам’ять, розуміння автором механізму підсвідомого сприйняття читачем-реципієнтом використаних у творах вічних героїчних образів, перенесених на героїв сучасності чи недалекого минулого. Адже, звертаючись до теорії К. Юга, вже під час народження на підсвідомому рівні дитини знаходиться певна інформація про вічні образи, стереотипи, героїчне, накопичена попередніми поколіннями. У підсвідомості дитини закладені міфологічні уявлення її предків. Це несвідоме суттєво впливає на підсвідоме сприйняття людиною певних універсальних світоглядних уявлень, понять і навіть художніх прийомів, використаних у творах. Отже, уподібнення Худого Мемеда, героя роману Я. Кемалю, до героя народних оповідань Кьороглу не є звичайним збігом.

У даному дослідженні, поділяючи думку Є. Мелетинського щодо ролі “поетичної біографії богатиря” раннях епічних творів у формуванні образу сучасного літературного героя [Мелетинський 1986, 75], здійснюється компаративістичне вивчення образів головних героїв двох творів Я. Кемалю – “Поява Кьороглу” та роману “Худий Мемед”. Спрямування дослідження у цьому напрямку допомагає встановити вплив усної народної творчості на формування образу героя у сучасній турецькій літературі, простежи-

ти специфіку функціонування фольклору у творчості письменника та проаналізувати трансформовані в індивідуальній творчості Я. Кемаля елементи турецької народної наративної традиції.

Так, у біографії героїв творів Я. Кемаля – Кьороглу та Худого Мемеда, – як і в “поетичній біографії богатиря” ранніх епічних творів, можна виділити наступні головні події у житті героїв: ініціаційний характер виховання героїв батьком (образ батька у творах Я. Кемаля замінює характерний для ранніх епічних творів образ коваля), помста за смерть батька – перший подвиг у юному віці героя, “героїчне сватання”, як важливий ланцюг поетичної біографії героя, тема боротьби героя проти багатіїв та панівного класу. Спільним для опису життя двох героїв, Кьороглу та Худого Мемеда, є й недостатність чи відсутність будь-якої інформації щодо народження та дитинства героїв. Вищезгадані події, з певними кореляціями, переносяться на життя героїв роману Я. Кемаля “Худий Мемед” та народного оповідання “Поява Кьороглу”, що, по-перше, доводить тісний зв’язок творчості письменника з усною народною творчістю, по-друге, демонструє схожість двох головних героїв.

Кьороглу та Худий Мемед – народні герої, розбійники, котрі, відбираючи у багатих, допомагають бідним. Таким чином, оповідання Я. Кемаля “Поява Кьороглу” та роман “Худий Мемед” – розповіді про двох народних розбійників, що є головним поясненням схожості цих двох творів майже на всіх поетичних рівнях.

Народження та дитинство героїв. Близьке знайомство читача з головним героєм народного оповідання Я. Кемаля “Поява Кьороглу” – Рюшеном Алі (пізніше Кьороглу) відбувається, коли йому виповнилось сімнадцять років. Спершу Кьороглу постає перед нами, як немичний, боязкий хлопець, негідний ім’я свого відважного батька, відомого конюха Коджа Юсуфа. Рюшен Алі не може захистити себе від зграї жебраків, котрі знушаються над ним, віддає їм один з двох зароблених важкою працею хлібів. Та під немичністю хлопця ховається неабияка сила духу, почуття справедливості та відвага, про що ми довідуємось пізніше. Нічого невідомо й про дитинство Мемеда, головного героя роману Я. Кемаля “Худий Мемед”. Роман починається описом втечі одинадцятирічного Мемеда з рідного дому, поступово читач довідується про причину страхів героя (знущання пана Абді), тому він тікає, дізнається і про його батьків та тяжке дитинство. Нерішучість Рюшена Алі та

покірливість Худого Мемеда панові – риси, які певний час заважають відкритися справжній суті двох героїв.

Ініціаційний характер виховання героїв ковалем (батьком). Попри те, що нічого невідомо про дитинство Кьороглу (на початку оповідання згадується лише про народження Рюшена Алі (Кьороглу), сина Коджа Юсуфа), становлення хлопця відбувається у сімнадцятирічному віці, й велику роль у цьому відіграє батько, Коджа Юсуф. Батьку властиве багате народне мислення, він не акцентує уваги на неспроможності сина захистити себе, так само, як і, відчуваючи зміни у характері хлопця, нічого не каже йому про це. Коджа Юсуф несправедливо осліплений Болу Беєм, та це не завадило бачити йому більше від усіх інших. Рюшен Алі (Кьороглу), сам того не помічаючи, перебуває під постійним наглядом сліпого батька, Коджа Юсуф відчуває усі зміни у характері свого сина й щиро радіє його перетворенню на відважного богатиря. Батько, поводить ся нібито як спостерігач, але насправді своїми порадами та настановами виховує справжнього воїна. Коджа Юсуф навчає Кьороглу як необхідно поводитись з Киратом, богатирським конем, батько мріє, що настане день, коли син помститься за нього, а перед смертю наказує синові їхати до Чамлибель, чим передрікає усю подальшу долю Кьороглу.

У романі Я. Кемаля “Худий Мемед” батько Мемеда вже кілька років тому як помер, але відчувається його постійна присутність. Причин його смерті автор не називає, та знаючи вдачу Мемеда поступово вимальовується й образ батька, який, напевно, так само, як і Мемед, загинув у боротьбі за справедливість (подібне припущення щодо подібності вдачі батька та сина можливе, якщо твір новітньої турецької літератури написано з використанням літературних прийомів, характерних для народної творчості, адже мотив продовження батьківської справи сином є досить розповсюдженим у фольклорних творах). Звичайно, відсутність батька суттєво впливає на формування характеру сільського хлопця й усе його подальше життя. Смерть його батька означала для Худого Мемеда важке дитинство без перепочинку від повсякденної роботи, постійні побої пана Абді. Але не так важка праця, як несправедливість пана Абді, який не цінував важкої роботи Мемеда та постійно лупцював його, сприяла формуванню бунтівного характеру хлопця. Працьовитий та спокійний, покірливий Мемед поступово перетворюється на безстрашного бунтівника,

лідера, який може сам подолати десятки озброєних жандармів. Таким чином, образ батька, який згадується всього декілька разів на початку твору, виступає як головний чинник формування психологічного портрету головного героя, Мемеда.

Відсутність батька у Худого Мемеда компенсується знайомством хлопця з Сулейманом та його сім'єю. Мемед, тікаючи від пана Абді до омріяного міста, випадково потрапляє до будинку Сулеймана, там він знаходить спокій, затишок, любов. Худий Мемед стає названим сином старому Сулейману, та не витримавши довгої розлуки з матір'ю повертається до рідного села. Друга зустріч Мемеда з Сулейманом відбувається через кілька років, коли вісімнадцятирічний Мемед, тікаючи з коханою до міста, вбиває племінника пана Абді. Єдиним місцем, де Мемед міг знайти притулок, був будинок Сулеймана, який вже колись рятував його. Вдруге Мемед зайшов до дому старого зовсім іншою людиною. Він вже нічого й нікого не боявся. *“Тоді він був самотнім. В той час він боявся. Боявся усього... Зараз він (Мемед) відважний. Він прийняв рішення. Його погляди на світ змінились. Він відчув смак свободи. Й він зовсім не відчував себе винним через скоєне”* [Kemal 1992, 120]. Під час другої зустрічі Сулейман допомагає Мемеду зробити вирішальний крок у його житті – відвівши хлопця до загону розбійника Делі Дурсуна (Божевільного Дурсуна): *“не знав Делі Дурсун ні дружби, ні побратимства. Він не слухав ні сестри, ні свого рідного батька, ні матері. Це правда: Сулейман боявся відводити до нього Мемеда. Він міг вбити хлопця, якщо б йому щось спало на думку”* [Kemal 1992, 124] – старий сприяє перетворенню Мемеда на розбійника, що докорінно змінює долю героя.

Й Коджа Юсуф (“Поява Кьороглу”), й батько Мемеда (“Худий Мемед”) відіграють вирішальну роль у житті своїх синів. Після втрати батьків (Коджа Юсуф помирає невдовзі після перетворення Кьороглу на відважного воїна) життя Кьороглу та Мемеда схожі на постійну боротьбу за справедливість, помсту за батьків. Обидва героя стають на захист простого народу, але, якщо боротьба Кьороглу є дещо ідеалізованою – допомога простому народу шляхом пограбування багатіїв, такий собі турецький Робін Гуд, то боротьба Мемеда – це вже класова боротьба між селянами та панівним класом, боротьба за землі, існування. Обидва героя наділені найкращими людськими рисами – доброта, справедливість, щедрість, відвага, неподоланність, непідкореність, вміння

широ кохати. Це наближає їх до загальновідомих героїчних образів. Худим Мемед, як й Кьороглу, ще за життя став живою легендою. Селяни створюють про нього легенди, в їх очах Худий Мемед непереможний велетень, безсмертний, для нього не страшні кулі, нікому не під силу підкорити його. А насправді, він простий юнак, худий та непримітний, але з палким вольовим серцем. У романі Я. Кемаль Худий Мемед став для селян єдиною надією на справедливість, щасливе майбутнє. В його невеликому тілі приховані величезні моральні цінності, відважність, доброта, непереборна сила духу, безстрашність. Надавши образу Мемеда цих рис, Я. Кемаль наділив головного героя роману романтичністю, наблизив до образів героїв народних оповідань. Що ж до Кьороглу, то він є справжнім богатирем та безстрашним воїном, влучним стрільцем та вправним наїзником. У серці народу Кьороглу та Мемед – символи нездоланності та свободи. Але, якщо образ Кьороглу є більш казково-міфічним, то образ Мемеда автор наближає до реального життя.

Помста за смерть батька. У оповіданні Я. Кемаль “Поява Кьороглу” Кьороглу не проливав крові Болу Бея – винуватця батьківського каліцтва та смерті, – відкритої помсти немає; проте вчинки та подальше життя Кьороглу, здійснення батьківських мрій, поєднання з коханою, досягнення героєм омріяного Чамлибель, та його боротьба проти багатіїв заради добробуту бідного населення – все це є своєрідною помстою не лише за смерть батька Коджа Юсуфа, а й за увесь народ. Хто вбив батька Мемеда, головного героя роману “Худий Мемед”, невідомо, отже, й мститися нікому, проте впродовж всього свого існування Худий Мемед бореться заради щастя селян. До цього героя підштовхують складні умови, в яких він опинився через недавню смерть батька. Тут слід згадати й епізод про собаку з оповідання “Поява Кьороглу”, який Я. Кемаль влучно використовує у кінцівці роману “Худий Мемед”. Коли Худий Мемед опинився перед вибором, і йому найважливіше було повірити в самого себе та боротися проти пана Абді (до Мемеда ніхто не наважувався навіть подумати про це), ашуг Сефіль Алі розповідає героєві дастан про Кьороглу та про малого собаку, завдяки якому Кьороглу став рішучим та відважним [Kemal 1992, 381–383]. Цей дастан відіграв вирішальну роль у житті Мемеда. Сила народного оповідання пробудила у Мемеда віру у себе: *“Як тільки Мемед почув про Кьороглу, він дуже*

змінився. Після того, як послухав розповідь про Кьороглу, ще раз переконався, що *вб'є пана*” [Kemal 1992, 383] – й Мемед виконав свій обов'язок. Вбивство пана Абді було помстою Худого Мемеда за матір, за батька, за себе, та, передусім, за весь народ, який терпів знущання ненажерливих панів. Таке використання народних мотивів дозволяє пізнати важливість народних оповідань у житті народу та зрозуміти силу слова народного фольклору, адже лише одна згадка народного оповідання змінила моральний стан Худого Мемеда, допомогла героєві перемогти у важкій боротьбі з самим собою.

“*Героїчне сватання*”. Переломним моментом у житті Кьороглу та Худого Мемеда є боротьба за кохання. На відміну від легендарних, казкових, міфічних героїв-богатирів, герої творів Я. Кемалю – Худий Мемед та Кьороглу не народжуються сильними, їх сила проявляється за непередбачених умов, після подолання ряду перешкод, які заважають у поєднанні з коханими. У двох творах кохані з'являються у той момент, коли відбувається становлення характеру героїв, тим самим допомагаючи героям стати тим, ким вони мають бути. Як і в класичній чарівній казці, ці важкі випробування подані як передвесільні випробування, наречена – як “нагорода” за здійснений подвиг, а щасливе весілля – щаслива кінцівка казки. Кохання між героями розвивається ще з дитинства: у оповіданні “Поява Кьороглу” після народження Рюшена Алі (Кьороглу) його батько Коджа Юсуф та Болу Бей справили заручини між Рюшеном Алі та сестрою Болу Бея –Теллі Нігар, у романі “Худий Мемед” Хатче з дитинства часто була у домі Худого Мемеда.

Кьороглу не може сам йти до Чамлибель, адже він не уявляє собі життя в омріяному ним та батьком місці без коханої людини. “*Без Теллі Нігар не можна побудувати щастя у Чамлибель*” – каже він [Kemal 2007, 57]. Як і Кьороглу, Худий Мемед тікає до міста не один, а зі своєю коханою Хатче. Обидва герої мають подолати певні перешкоди, для досягнення своєї мети. По-перше, ворожнечу з їхніми найзапеклішими ворогами – Болу Беєм та паном Абді, по-друге, герої мають врятувати коханих від одруження з іншими: Кьороглу має врятувати Теллі Нігар від одруження з сином Кель Візира (“Поява Кьороглу”), Мемед – Хатче від племінника пана Абді (“Худий Мемед”). Заради Хатче Мемед порушує давні закони розбійників: він перший, хто супроти

розбійницьких правил приводить жінку у гори. Однак фінал цих двох історій кохання різний. Якщо Кьороглу з Теллі Нігар вдається втекти та за допомогою друзів одружитись й жити щасливо, всупереч всім перешкодам, то втеча Мемеда з Хатче до своєї мрії закінчується ув'язненням Хатче, пізніше її смертю та постійними переживаннями Мемеда.

Отже, при написанні твору автор не обмежується лише трансформацією окремих народних образів у сучасній літературі. У творах Я. Кемалю зустрічаємо як прямо перенесені уривки народних оповідань, так й елементи сюжетів, мотивів, символи, та навіть теми народних творів функціонально перетворені, відповідно до авторського задуму. Не дивлячись на те, що збірка Я. Кемалю “Три анатолійські легенди” належить до раннього періоду написання творів, це оповідання, так само, як й роман “Худий Мемед” є надзвичайно вдалим з точки зору психологічного опису героїв. Відтворюючи формування характеру головного героя роману “Худий Мемед”, Я. Кемалю вдалося вдало зобразити всі психологічні зміни, що відбувалися з героєм упродовж недовгого відрізка часу, чим він продемонстрував себе не тільки як талановитий письменник, а й як добрий психолог [Çiftlikçi 1997, 279].

Образ Худого Мемеда, його героїчний характер, сформований шляхом синтезу архаїчних дастанних форм розповіді про Кьороглу з історичною реальністю, шляхом нашарування казково-міфічної образності на життя людини у сучасному суспільстві. Він увібрав у себе досвід десятків тисяч поколінь, який передавався з покоління у покоління та зберігався у підсвідомості народу протягом століть. Вживання у романі архетипів прадавніх героїв стало можливим завдяки дослідженню автором народного фольклору, тобто шляхом занурення у психологію народу, використовуючи їхній світ символів та знаків.

¹ У радянській та пострадянській науковій думці (Жирмунський, Мелетинський) існували погляди, що саме у азербайджанській літературі зароджувався цей давній дастан, приблизним періодом виникнення ж вважається XVII століття [Мелетинський 1986, 106], за турецькими джерелами “Кьороглу” – це народне оповідання, історія якого сягає VII–VIII століття, тобто епохи Гьоктюроків [Çiftlikçi 1997, 266]). Різниця у вказаних можливих періодах виникнення дастану у десять сторіч є дуже важливим

стимулом для майбутніх досліджень різних варіантів дастану про “Кьороглу”.

На перший погляд, більш реалістичною є теорія наших вітчизняних дослідників, яка опирається на конкретні історичні факти, докладно описані у праці Мелетинського: “Субстратом епосу є історична оповідь про «повстання джелалієв», кінця XVI століття у південному Азербайджані та інших схожих рухах, наприклад у часи шаха Аббаса персидського та султана Мурада турецького (обидва фігурують у епосі). Вірменський історик XVII століття, майже сучасник подій, згадує Кьороглу як одного з ватажків руху” [Мелетинський, 1986, 106]. Неодноразове повторення турецькими літературознавцями іншої думки спонукає до серйозних досліджень цього питання.

ЛІТЕРАТУРА

Мелетинский С. М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа. Москва, 1986.

Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов. – К.: Port-Royal, 1996.

Bakırcıoğlu N. Ziya. Başlangıcından Günümüze Türk Romanı. İstanbul, 1986.

Boratav P. N. Yaşar Kemalın Nakışlar, Folklor ve Edebiyat. İstanbul, 1982.

Çiftlikçi Ramazan. Yaşar Kemal: yazar-eser-üslup. Ankara, 1997.

Kabacalı Alpay. Yaşar Kemal ile “Anlatım Sanatı” Üzerine Söyleşi. Yazko Edebiyat, 1983.

Kabaklı Ahmet. Türk Edebiyatı. С. 3. İstanbul, 1974.

Kemal Yaşar. İnce Memed. С. 1. İstanbul, 1992.

Kemal Yaşar. Üç Anadolu Efsanesi. Köroğlu, Karacaoğlan, Alageyik. İstanbul, 2007.